

УДК 323.1(=161.1)(091)

Кирил Шевченко*

Минск, Белорусија

ИСТОРИЈА КАО ИНСТРУМЕНТ ЗА ДИЗАЈНИРАЊЕ ИДЕНТИТЕТА

Прошлост Русије у историософији галицко-руских делатника XIX века

Сажетак

Посебност галицијско-руског покрета у источној Галицији у 19. веку била је идеја сверуског јединства, која се заснивала на заједничкој историјској прошлости свих историјских земаља Русије и дуго је доминирала међу локалном интелигенцијом. Галицијско-руски делатници су истицали да су од самог почетка свог историјског постојања, земље Галиције, већ од 10. века, биле саставни део Древне Русије. Након заузимања Галицијске Русије од стране Пољске у условима полонизације и латинизације галицијских Русина, идеја о јединству галицијских земаља са другим руским земљама била је моћно оружје у борби за самоодржање и супротстављање асимилацији.

Галицијско-руски политичари и публицисти су истицали колосалну улогу представника Мале и

* Доктор историјских наука, Заменик председника Синодалне историјске комисије Белоруске православне цркве, шеф Центра за евроазијске студије, професор Катедре за правне дисциплине Руског државног социјалног универзитета (Филијала у Минску), Белорусија

Галицијске Русије у културном развоју Московске државе у 17. веку и у формирању Руског царства у 18. веку. Штавише, руска „висока“ култура, која је достигла врхунац у 19. веку, а представљена руским књижевним језиком и руском класичном књижевношћу, тумачена је од стране галицијско-руских личности као плод заједничких напора свих грана јединственог руског народа, укључујући Великорусе и Малорусе. У свом културном деловању, представници галицијско-руског покрета морали су да се боре не само са украјинофилима, који су порицали сверуско јединство, већ и са руским либералима, који су подржавали украјинофиле.

Кључне речи: Галицијска Русија, Галицијско-руски покрет, историја, култура, идентитет, опште руско јединство

Источна Галиција, која се данас традиционално и с правом сматра бастионом украјинског национализма, коначно је добила такав етнокултурни наратив тек након систематског геноцида над активистима галицко-руског покрета који су аустроугарске власти спровеле уочи и током Првог светског рата. До почетка XX века украјински идентитет није био доминантан међу аутохтоним источнословенским становништвом Галиције. Према истраживачима, у то време „половина галицијског сељаштва није имала јасно изражен национални идентитет у модерном смислу и служила је као предмет борбе „за душе”.¹ Чак и у Станиславову (савремени Ивано-Франкивск), који је био један од центара украјинског покрета у Источној Галицији, термин „Украјинац” почео је да потискује самоназив „Русин” тек после 1917. године.² У исто време, међу галицијско-руском

1 *Федевич, К.* Украинцы и не только. Особенности национального самосознания украинцев Восточной Галиции в 1920-1930-е гг. // *Славяноведение*. 2014. № 5. С. 3.

2 Там же. С. 6

интелигенцијом доминирале су идеје које су галицијске Русине схватале као саставни део јединственог руског народа од Карпата до Камчатке.

Почетком XX века у тадашњем аустријском Лавову и 1920-1930-их година, тада у већ пољском Лавову, излазиле су новине на руском језику које су браниле идеју сверуског јединства Великоруса и Малоруса и полемисале са украјинским националистима. „Руско-народна партија у Галицији тврди... национално и културно јединство целог руског народа је плод хиљадугодишњег културног рада целог руског народа, водећи рачуна о томе да руско становништво Галиције припада малоруском племену руског народа“,³ нагласио је конгрес Руске народне партије Галиције, одржан 27. јануара (7. фебруара) 1900. године у Лавову. Јавне личности Галиције крајем XIX и почетком XX века наглашавали су распрострањеност спонтаних „московских“ осећања међу „руским простим народом Галиције и Буковине“, истичући да Галичани превазилазе „малоруске и великоруске обичне људе у Русији у развоју националне свести, у патриотизму и у дубокој привржености руском обреду и Руској цркви“.⁴ Чак су и локални активисти украјинског покрета били приморани да то признају, изражавајући жаљење што су мушкарци из Галиције „по природи москофили“.⁵

Међутим, како с правом примећује Н.М. Пашајева, ауторка прве националне монографије о руском покрету у Галицији, савремени унуци и прауници галицијских Русина „тешко да ће сада хтети да се сећају својих руских дедова и прадедова“.⁶ Овоме треба додати да већина данашњих Галичана не само да не жели, већ из објективних разлога не може, да се сети својих руских предака, будући да је руску прошлост Галиције до темеља избрисала немилосрдна цензура украјинске

3 *Мончаловскій, О.* Главныя основы русской народности. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института. 1904. С. 17.

4 *Мончаловскій, О.* Литературное и политическое украиннофильство. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института. 1898. С. 185.

5 Там же.

6 *Пашаева, Н.* Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва: Имперская традиция, 2007. С. 7.

политике и литературе, избрисавши, на тај начин, из уџбеника и јавног живота ове непријатне информације за садашњу украјинску политичку елиту, односно искривљујући их до непрепознатљивости.

* * *

Као убеђени носиоци идеје сверуског јединства, галицијско-руске јавне личности XIX века истицале су колосалну улогу Галицијске Русије у општој руској историји и првобитну припадност галицијских земаља руском политичком и културном организму. Према галицијско-руским историчарима и публицистима, већ у почетној фази постојања Древне Русије за време владавине кнеза Олега почетком 10. века, источнословенско становништво Карпатске области било је у саставу Кијевске државе. Област је окупирана од Пољака у „периоду невоља“, али је ове земље убрзо повратио Русији кнез Владимир, који је почетком 980-их „организовао ослобађање и поход на Пољаке“.⁷ Истовремено, етнографске границе источних Словена у раном средњем веку, како тврди галицко-руски историчар Д.И. Зубрицки, пролазиле су много западније него у XIX веку и укључивале су земље „између река Дунајца, Висле, Сане, Вислоке и угарске границе“.⁸ Наводећи политичко и етнокултурно јединство древне Русије, Д.И. Зубрицки је писао: „Русија, осветљена вером Христовом под Владимиром Великим, уздигла се до високог степена моћи. Победи Рјурика, Олега, Игора, Свјатослава и Владимира ујединиле су под једним жезлом руско-словенска племена, тако да је ова држава заузела готово целу данашњу европску Русију, простирући се од Ладоског језера до Тауридског полуострва и обухватајући све што је данас познато као Велика, Мала, Бела, Црна и Црвена Русија“.⁹ Штампано оруђе галицијско-руске интелигенције, лавовски лист „Слово“, проглашавајући припадност Русина

7 Прикарпатская Русь. Редактор-издатель Венедикт М. Площанский. Ч. 2. Львов: В типографии Ставропигийского Института, 1885. С. 2.

8 *Зубрицкий, Д.* Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. Перевод с польского Осипа Бодянского. Издание Императорского Общества истории и древностей российских. Москва: В университетской типографии, 1845. С. 36.

9 Там же. С. 40-41.

Галиције једном руском народу, писао је јануара 1884. године: „Руски народ је био, јесте и биће један... То циновско дрво има два главна корена: у северном Новгороду и јужном Кијеву, а ми смо грана тог дрвета.“¹⁰

Представници галицијско-руског покрета су истицали да су староседеоци Галиције дали велики допринос успону Москве и Московске кнежевине у периоду феудалне расцепканости и монголско-татарског јарма. Најпознатији међу њима био је родом из Галиције, митрополит Петар, који је, подржавајући уједињујућу политику унука Александра Невског, московског кнеза Ивана Калите у другој четвртини 14. века, „пренео митрополитски престо у Москву и учинио Москву духовним центром уједињујуће Русије“.¹¹ Галицијско-руске личности доживљавале су личност Петра као једног од симбола руског јединства, истичући да је „најближи саветник Ивана Калите био први митрополит московски Петар, звани и Петар Рата, пошто је рођен у данашњој Галицији и живео изнад реке Рате“.¹² Према једном од идеолога галицијско-руског покрета Ј.Ф. Головацког, „Галицијска и Премишљска епархија су одувек биле под врховном влашћу Кијевске, а после московског митрополита заједничке руске земље и Галичанин св. Петар, чије нетрулежне мошти почивају у Успенском саборном храму у Москви, седео је на катедри митрополита „свих, тј. и Галицке Русије“.¹³ Управо је, дакле, Галичанин стајао на почетку трансформације Москве у црквену престоницу руских земаља, што је веома симболично. Сам кнез Иван Калита је од галицко-руских вођа доживљаван као талентован и перспективан политичар и „сабирач руске земље“, чија је смрт 1340. године лишила Русију „јаких кнезова који су могли да уједине Галичко-Владимирску кнежевину са другим руским земљама“.¹⁴

10 Слово. Львов, 10(22) января 1884. № 3.

11 Там же. С. 9.

12 *Мончаловский, О.* Святая Русь. Львовъ: Из типографіи Ставропигійскаго Института, 1903. С. 27.

13 *Головацкий, Я.* Заметки и дополнения к статьям г. Пыпина, напечатанным в Вестнике Европы за 1885 и 1886 годы. Вильна: типография А.Г. Сыркина, 1888. С. 55.

14 *Мончаловский, О.* Святая Русь. Львовъ: Из типографіи Ставропигійскаго Института, 1903. С. 27.

Описујући положај Галицијске Русије у Пољској, која је заузела ове земље 1340-их. под краљем Казимиром Великим, један од истакнутих идеолога галицијско-руског покрета О. Мончаловски је нагласио да је целокупна политика пољских краљева у почетку била усмерена на „прекидање и уништавање везе између руских поданика Пољске и руског становништва Велике Московске кнежевине, тим пре што се руски поданици Пољске нису разликовали по вери, језику и писму од руских становника Московске кнежевине... У те сврхе коришћена је и црквена унија закључена у Бресту“.¹⁵ Борба против Брестске црквене уније постала је снажан катализатор развоја друштвеног и интелектуалног живота у Малој Русији и Галицији, које су из своје средине изнедриле многе снажне личности. Родом из древног галицијско-руског Пермишља (данас град Пшемишл у југоисточној Пољској) је значајна црквена и јавна личност југозападне Русије, Захарије Копистенски, који је потицао из локалне православне племићке породице, а постао је архимандрит Кијево-печерске лавре 1624. године. У свом чувеном полемичком есеју „Палинодија, или књига одбране саборности“, усмереном против унијата, Копистенски је образложио древност православља у Русији, истичући, пак, да су и Пољаци у почетку били православци, примивши веру од Чеха, који су веру примили од Грка. Руски народ Копистенски је посматрао као целину и као изворно православу заједницу.

Унијатска црква је касније постала једно од оруђа за делење општег руског идентитета и један од фактора у формирању антируског украјинског идентитета у Галицији. Слични процеси одвијали су се у суседној Трансилванији и Влашкој, где је Трансилванска унија, усвојена 1700. године као резултат етноконфесионалног инжењеринга Рима и Беча, допринела трансформацији традиционалног идентитета локалног становништва, његовој постепеној латинизацији и усвајању румунског идентитета.¹⁶ Као резултат тога, настала је

15 Там же. С. 47.

16 *Милошевић, З., Бурић, Ж.* Црквена унија у Ердељском (Трансилванијском) Београду 1700. године и изградња идентитета Румуна // Православље и идентитет православних народа. Приредио Зоран Милошевић. Београд: Институт за политичке студије, 2019. С. 227-254.

антируска и антисрпска румунска држава са вештачким именом и идентитетом, која је поделила јужне и источне Словене, што је, заправо, био главни циљ западних руководилаца „румунског пројекта”.¹⁷

У то време се коначно формирала идеја сверуског јединства, коју су први јасно формулисали и аргументовали малоруски мислиоци и јавне личности. „Синопис” објављен 1674. године у Кијеву од стране архимандрита Кијево-печерског манастира Инокентија Гизела, проглашавао је историјско јединство Велике и Мале Русије, јединство свих грана руског народа и јединствену државну традицију Кијевске Русије. „Кијевски синопис“ из 1674. био је до друге половине XVIII века једини уџбеник из историје Русије, који је имао огроман концептуални утицај на формирање традиционалне руске историографије. Став „Синописа“ о јединству Велике и Мале Русије огледа се у свим темељним прегледним радовима о историји Русије од Карамзина до Соловјева и Кључевског.¹⁸ У XVII веку јачају контакти мислилаца и црквених поглавара Западне и Југозападне Русије са Московском Русијом, која је доживела колосалан утицај малоруске интелектуалне и црквене традиције, што је довело до симбиозе два начела и допринело развоју опште руске културе.

Представници галицијско-руске друштвене мисли на сваки могући начин истицали су колосалну улогу староседелаца Мале и Галицијске Русије у развоју руске науке, културе и образовања. Тако је О. А. Мончаловски приметио да је Москва била политички центар слободне Русије, али дуго времена „није била центар образовања“ и „није пружала погодну основу за перцепцију и ширење образовања... Светлост новог образовања, која је касније била предодређена да се одрази и у самој Москви, упалила се на југозападној периферији Русије, која је потпадала делом под Пољску, делом под Литванију. Православна братства, изазвана прогоном Пољске и римокатолицизма... посвећују сва своја морална и материјална средства ширењу образовања и

17 Там же.

18 *Miller, A. The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century. Budapest – New York: Central European University Press, 2003. P. 22.*

оснивању школа“.¹⁹ Посебно значајно место у овој делатности припадало је Кијеву и Кијевско-магиљанској академији, насталој на иницијативу митрополита П. Могиле 1631. године, из које су „излазили најобразованији људи и одлазили по целој Русији и као резултат тога Кијев је поново морао да одигра веома важну улогу у историји просветитељства целе Русије. Плодови овог образовања испољили су се у томе што се међу руским становништвом Пољске и Литваније... појављују бројне личности које стварају књижевност полемичког и богословског садржаја. Из истог миљеа излазе учени људи који се не само у јужној Русији противе антинародној пропаганди, већ продиру и у Москву и постављају прве темеље руске образовне књижевности“.²⁰

Међу староседеоцима Југозападне Русије, који су имали посебно снажан утицај на Московску Русију, галичко-руски прваци су истицали М. Смотричког, чија је словенска граматика, „прештампана 1618. године у Москви, коришћена у целој Русији пре Ломоносова“²¹, затим и К. Транкуилиона, И. Копинског, С. Полоцког, Е. Славинетског, И. Галиатовског, И. Гизела и Д. Ростовског. О. Мончаловски је приметио да су С. Полоцки и Е. Славинецки, док су били у Москви, „просветили руски народ“, а С. Полоцки, који је био васпитач царевича Фјодора Алексејевича, имао је велики утицај у Московској Русији и био иницијатор стварање у Москви словенско-грчко-латинске школе, касније претворене у академију. Заслуге С. Полоцког су такође укључивале увођење проповеди у московске цркве и писање драмских дела, што је поставило темеље руског позоришта.

Према речима истакнуте галичко-руске јавне личности и публицисте С. Ј. Бендасјука, после присаједињења Мале Русије Русији од стране Б. Хмељницког 1654. године, „огромна већина малоруских научника преселила се у Москву, те тамо развија сверуски књижевни језик и сверуско писмо за време

19 *Мончаловский, О.* Литературноисторическоеукраинофильство. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института. 1898. С. 168.

20 Там же. С. 169.

21 Там же. С. 170.

власти Алексеја Михајловича, а потом сарађује са Петром Великим у изградњи Руског царства“.²²

Управо су кијевски научници, како су наглашавали галицијско-руски лидери, постали помоћници Петра I у преображају Русије. У Петрово доба „видимо јужноруске научнике на челу црквене администрације и образовања у северној Русији: С. Јаворски је био вршилац дужности патријарха, а Г.Бужински је био на челу руског штампарства и школског образовања и добио је од Петра I титулу „патрона школа и штампарија“.²³ Ипак, највећи утицај под Петром имао је Ф. Прокопович, по чијем је савету, како је нагласио Мончаловски, „Петар Велики основао Академију наука у Санкт Петербургу“.²⁴ „Главни сарадници Петра I у области научних, књижевних и државних делатности били су Малоруси, ученици Кијевске академије“, не без поноса истицао је галичанин О.А. Мончаловски 1898. године. Ово учешће Малоруса у општеруском лингвистичком раду настављено је и после Петра, а траје до данас.²⁵

Ј.Ф. Головацки је посебно истицао улогу Стефана Јаворског, родом из Лавова, који је „помагао Петру Великом у преображају Русије“.²⁶ Тако су галицијско-руске вође посматрале Руско царство и пратећу руску „високу културу“, чији је обележје био руски књижевни језик и руска књижевност, као плод заједничких напора представника Велике, Мале и Галицијске Русије. Истовремено, представници галицијско-руског покрета сматрали су достигнућа руске културе у доба царства највишом тачком њеног развоја. „Величанствено здање сверуске књижевности, науке и културе, свежина боја и величина слика којима се задивио и надахњивао застарели и ослабљени Запад, настало је заједничким снагама Великоруса и Малоруса, писао је 1898. године О. А. Мончаловски. „Заједнички руски језик је легитимно

22 *Бендасюк, С.Ю.* Историческое развитие украинского сепаратизма. Львов: Издание Русского общества молодежи, 1939. С. 17.

23 *Мончаловский, О.* Литературное и политическое украинофильство. С. 171.

24 Там же. С. 172.

25 Там же. С. 7.

26 *Головацкий, Я.* Указ. соч. С. 56.

и неутуђиво власништво и Великоруса и Малоруса, јер је, као и руска књижевност, настао на заједничким основама и плод је вековних напора целог руског народа.“²⁷

Свест о историјској исправности „руске ствари” и општој дражи руске културе допринели су повратку својим руским коренима неких представника дуго колонизованих племићких породица западне и југозападне Русије. Један од њих је био В. Терлецки, који је, као патриота Пољске, учесник пољског устанка 1830-1831. и промотер уније, касније прешао у православље и постао непоколебљив присталица сверуског јединства.²⁸

Како је оправдано приметио А. Милер, „култура коју данас познајемо као руску настала је у XVIII и првој половини XIX века, заједничким напорима руске и украјинске елите, ако је уопште могуће користити ове термине каснијег порекла за то време, односно, тачније речено, напорима великоруске и малоруске елите. Са овим заједничким наслеђем су се касније морали борити украјински националисти, укључујући и М. Грушевског, који је уложио много труда критикујући „традиционалну шему руске историје“ која је настала у Кијеву.“²⁹

Треба додати да је концептуални развој „традиционалне шеме руске историје“, којој су касније објавили немилосрдни рат украјински историчари – професионални руководиоци „украјинског пројекта“, дали огроман допринос галицијско-руски и карпатско-руски научници који су имали значајан утицај на руску друштвену мисао у целини. Тако је историчар И. Венелин (Гуца), родом из Карпатске Русије, који је стајао на колевци руске славистике, имао озбиљан утицај не само на развој славистике у Русији, већ и на поједине руске научнике и писце као што су и М. П. Погодин, К. С. Аксаков, А. С. Хомјаков и О. М. Бођански. Вреди напоменути да је Венелин,

27 *Мончаловский, О.* Литературное и политическое украинофильство. С. 176-177.

28 *Шевченко, К.* Од уније до православља: духовна еволуција архимандрита Владимира Терлецког // Светост и дух времена. Приредио Зоран Милошевић. Београд: Институт за политичке студије, 2021. С. 187.

29 *Miller, A.* The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century. Budapest – New York: Central European University Press, 2003. С. 22.

који је неко време био кућни учитељ у породици Аксакових, значајно утицао на формирање словенофилских погледа браће Аксаков.

Слично Угарској Русији, национални препород у Галицијској Русији из прве трећине XIX века био је покренут и деловањем убеђених присталица сверуског јединства. Галицијско-руски историчар Д.И. Зубрицки, чије је име повезано са првим манифестацијама националног препорода галицијских Русина, сматран је вођом „руског“ тренда, одржавао је активне контакте са познатим историчарем М.П. Погодином и био је упорни присталица сверуског цивилизацијског јединства и руског књижевног језика као језика „културе и науке у Галицији“³⁰. Научне и културно-просветне активности Зубрицког, упркос његовој апсолутној политичкој лојалности Бечу, изазвале су опрезан став аустријске администрације, која је, посебно, поставила препреке ширењу „Историје Галичке кнежевине“ коју је написао Зубрицки, доживљавајући претплатнике овог научног рада као своје потенцијалне противнике.

Поред Д.И. Зубрицког почетна фаза националног препорода у Галицији била је повезана и са именима М. Шашкевича, И. Вагилевича и Ј. Головацког, који су ушли у историју друштвеног и културног живота Галицијске Русије под именом „Руска тројица“. У издању „Руске тројице“ 1837. године, појавио се литерални алманах „Русалка Дњестарска“, која је постала „најважнија прекретница у историји националног препорода Галиције“³¹, јер је убедљиво демонстрирала јасне опште руске мотиве. Тако се у објављеној песми „Сећање“ М. Шашкевича, дотичу и величају теме сверуске историје, укључујући златно доба Јарослава Мудрог, као и моћ и славу Новгорода. Важно је напоменути да садржај „Русалке Дњестарске“ није био по укусу будних аустријских званичника и „у Галицији је алманах брзо био забрањен и конфискован од стране полиције“³², а његови аутори избачени из Лавовске богословије. Према речима О. Мончаловског, судбина која је задесила ауторе

30 Пашаева, Н. Указ. соч. С. 39.

31 Там же. С. 18.

32 Там же.

„Русалке Дњестарске” показује да је било опасно штампати руске књиге у Аустрији у то време. Истовремено, руски писци из Галиције нису могли ништа да штампају у иностранству, јер је постојао закон који је налагао новчану казну од 25 дуката за свакога ко објави есеј у иностранству, а да пре тога није прошао аустријску цензуру.³³

Један од галицијско-руских активиста Т.К. Блонски се 1884. године жалио у лавовском галицијско-руском листу „Слово” да су у условима Аустрије „владини чиновници сумњали у нас и из неког разлога нас нису волели... Ко се усудио да пише на руском, макар и веома лоше, сумњичен је за москалофилство и био је под надзором. Објавити неки руски буквар, то је била већ страшна дрскост...”³⁴ Тако су прве манифестације културне и националне делатности Русина Галиције 1830-их година недвосмислено сведочили о њиховој свести о историјском и духовном јединству свих руских земаља. Истовремено, аустријске власти и пољска управа Галиције од самог почетка активно су се бориле против манифестација опште руске самосвести Русина Галиције.

Већ почетна фаза галицијског националног препорода била је повезана са борбом против латинизације и полонизације, уз позивање на општу руску културну традицију. Пољски писац В. Залески је 1833. године у предговору својој збирци пољских и галичко-руских песама изнео идеју о препоручљивости да се галицијски Русини придруже пољској књижевности. Галицијски гркокатолички свештеник И. Лозински је подржао ову идеју у свом чланку „О увођењу пољског писма у руско писмо“, објављеном у Лавову у локалном пољском листу „Rozmaitosci“ 1834. године.³⁵ Међутим, ова иницијатива је изазвала једнодушно негодовање Галицијско-руске заједнице. М. Шашкевич у својој брошури „Азбука и абецеда“, објављеној 1836. године, оштро је осудио идеју преласка на латинично писмо, показујући њену штетност и неприхватљивост за галицијске Русине. Након

33 *Мончаловскій, О.* Святая Русь. Львовъ: Из типографіи Ставропігійскаго Института, 1903. С. 88.

34 Слово. Львов, 3(15) января 1884. № 1.

35 *Пашаева, Н.* Указ. соч. С. 17.

тога, аустријске власти и пољска управа Галиције ће редовно предузимати покушаје латинизације писма галицијских Русина.

Политика аустријских власти, усмерена на културно отуђење Русина од Русије и руског књижевног језика, нашла је свој израз у административном наметању локалног дијалекта као књижевног језика и у отвореној дискриминацији оних русинских публикација које су користиле руски књижевни језик и браниле идеју јединственог руског књижевног језика за Русине... Тако је књижевно издање галицијских Русина „Зорја Галицкаја“, објављено 1850-их, подвргнута притиску аустријских власти због „претеране употребе московских речи“. „Церковној газети“, коју је од 1856. године издавао јавни и културни делатник Закарпатских Русина И. Раковски на књижевном руском језику, прво је обустављено излагање, а затим је забрањена од стране аустријских власти.

Изумом украјинског фонетског писања П. Кулиша (тзв. „кулишивка“), створеног насупрот руском етимолошком писму, аустро-пољски етнокултуролошки технолози су добили ново делотворно оруђе за одвајање галицијско-руског писања од руског књижевног језика. Познато је да је и сам П.Кулиш изузетно негативно реаговао на употребу фонетског писма од стране Пољака, а за продубљивање културног и језичког расцепа између Малоруса и Великоруса. У свом писму познатом галицијско-руском делатнику Б. Дедитском 1867. године, Кулиш је отворено изјавио да „ако видим ову заставу (кулишивку) у непријатељским рукама, ја ћу први на њу ударити и одрећи се свог правописа у име руског јединства.“³⁶ Међутим, дело је учињено и „кулишивка“ уведена у локални школски систем на иницијативу аустријске и пољске управе Галиције 1890-их година и успешно је допринела изолацији галицијских Русина од општег руског језика и културе.

Интензивирање противречности између Руса Галиције и локалних украјинофила, које су достигле антагонизам, усмеравала је пољска администрација Галиције 1890. године, када је „после прелиминарних консултација са губернатором Галиције К. Баденијем и митрополитом С. Сембратовичем,

36 *Мончаловский, О.* Литературное и политическое украинофильство. С. 78

посланик галицијског парламента (Сејма) Ј. С. Романчук најавио нацрт национално-политичког споразума са Пољацима под називом „Нова ера”. Главне тачке Романчуковог програма биле су да смо „ми, Русини, самостални народ, одвојен од Пољака и Руса, и на основу тога желимо да развијемо своју народност и језик. Верно се држимо гркокатоличке вере и обреда“.³⁷ Према О. А. Мончаловског, овај програм је значио „одрицање од племенских веза са осталим руским светом, па чак и одвајао галицијске Малорусе-унијате од православних Малоруса у Буковини, а да не говоримо о Малорусима у Русији“.³⁸

Представници руских Галичана иступили су категорички против теза Романчука, јер су били у супротности са идејом сверуског јединства, која је у основи погледа на свет галицијских русофила. Споразум украјинофилског дела Галичана и Пољака, познат као „Нова ера“, обележен је интензивирањем разлаза између Руса Галиције и украјинофила, које су подржавали Беч и пољска администрација Галиције. Проглашење „Нове ере“ постало је идеолошка припрема за напад на Русе Галиције и руски књижевни језик у Галицији. Од 1892. године у све школе Галиције уведен је фонетски правопис („кулишивка“) уместо етимолошког писања традиционалног за галицијске Русине, који је усвојен у предреволюционарној Русији и захваљујући коме су Русини могли слободно да читају књиге објављене у Русији. Почела је кампања прогона руског књижевног језика. Тако је „ђацима Лавовске богословије било забрањено да га изучавају, студентима су одузете књиге написане на руском књижевном језику, затворена су студентска друштва „Буковина“ у Черновцима и „Академски круг“ у Лавову.³⁹

У борби против руског књижевног језика активно су учествовали највиши јерарси Гркокатоличке цркве Галиције, међу којима је и митрополит С. Сембратович, „покорни слуга грофа К. Баденија”⁴⁰ Сембратович је био тај који је дао „иницијативу за објављивање пастирске посланице којом се свештенству и

37 Там же. С. 83.

38 Там же.

39 Пашаева, Н. Указ. соч. С. 81.

40 Мончаловский, О. Литературное и политическое украинифильство. С. 83.

мирјанима забрањује да се претплаћују и читају оруђе руске партије „Црвена Русија“, истовремено многим свештеницима су одузета одликовања и чинове, јер нису прихватили „Новоерски“ програм.⁴¹ Прогон је захватио и оне Русе из Галиције који су били у владиној служби. Према речима Мончаловског, „ко год је желео да се истакне или побољша своју репутацију пред својим претпостављенима, постигао је свој циљ тако што је осудио свог колегу да припада руској странци...“.⁴²

Паралелно са системском борбом против руског књижевног језика, дошло је до доследног преформатирања традиционалног идентитета галицијских Русина, који су наставили да доживљавају себе као саставни део руског света. Описујући технологије активиста украјинског покрета у Галицији, усмерене на трансформацију традиционалног идентитета галицијских Русина, галичко-руски публициста С. Ј. Бендасњук је приметио да се „из руске историје, језика, књижевности и културе издвајају, отимају такве особине, епизоде, моменти, појаве и догађаји који се могу представити као супротност, разлика, отуђење између руског југа и севера“.⁴³ У ствари, ово ново тумачење историје у Галицији постало је, по поштену мишљењу З. Милошевића, делотворан „инструмент политичке борбе“, који су активно и не безуспешно користиле аустријске и пољске власти.⁴⁴

Против таквог тумачења историје, Бендасњук је навео огроман број примера из историје Русије који сведоче о историјском јединству свих руских земаља. Бендасњук је посебно истакао да су „чести преласци неких кнежева у друге кнежевине са својим одредима била једна од најмоћнијих уједињујућих карика. Кнежеви из далеког Новгорода, Ростова, Суздаља, Владимира на Кљазми, Москве, осећали су се као код куће на југу и западу, у Кијеву, Тмуторокану, Галичу, Пшемисљу, Теробовљу, Владимиру

41 Там же. С. 84.

42 Там же. С. 85.

43 *Бендасњук, С.Ю.* Историческое развитие украинского сепаратизма. Львов: Издание Русского общества молодежи, 1939. С. 9-10.

44 *Милошевић, З.* О новом тумачењу политичке историје у Белорусији и Украјини // Политичка историја Словена. Између мита и стварности. Приредила Сања Шуљагић. Београд: Институт за политичке студије, 2019. С. 197-213.

Волинском... на својој родној руској земљи, међу својим руским народом, у својој једној великој држави.“⁴⁵ Међутим, галицијско-руске вође су се брзо увериле да је пуноправна полемика са представницима украјинског покрета у принципу немогућа због потпуног политичког ангажовања галицијских украјинофила. „Украјинофилство, као и свако тенденциозно дело, у својој основи носи лаж и елементе пропадања“, писао је О. Мончаловски. „Видимо како се у име националног сепаратизма, како у школи, тако и у црквама Галиције и Буковине, уништавају трагови који указују на повезаност Црвене Русије са остатком Руског света и како покушавају да замене чак и историјско име наше отаџбине другим...“⁴⁶

Представници галицијско-руског покрета су пре свега схватили потенцијалну опасност украјинског покрета за Руско царство и покушали да се одупру овој претњи колико су могли. То је, посебно, дошло до изражаја у полемици између галицијско-руских лидера и руских либералних кругова који су симпатизирали Украјинце. И. Головацки је, коментаришући Пипинову критику галицијско-руских делатника због њихове неспремности да користе локални дијалект и жеље за руским књижевним језиком, који су слабо познавали, објаснио руском либералном научнику да аустријска влада не дозвољава уџбенике за руски из Русије у Галицији, не дајући тиме галицијским Русинима могућност да науче руски језик у одговарајућој мери. Коментаришући очигледне симпатије руске либералне јавности према украјинофилима, Ј. Головацки је саркастично приметио да ће „сваки здрав разум разумети како ове халуцинације Украјинаца, Кулиша, Драхоманова итд. о два руска народа и независности малоруског језика заправо представљају средство аустро-пољске владе!“⁴⁷ Коментаришући очигледне симпатије руске либералне јавности према украјинофилима, Ј. Головацки је саркастично приметио да „свако здраво разумно разуме како су ове халуцинације Украјинаца, Кулиша, Драхоманова, итд. о два руска народа и независности малоруског језика

45 Бендасюк, С.Ю. Историческое развитие украинского сепаратизма. С. 13.

46 Мончаловский, О. Литературное и политическое украинофильство. С. 182-183.

47 Головацкий, Я. Указ. соч. С. 53-54.

ишли на руку аустро-пољске владе!⁴⁸ Значајно је да упорног присталицу сверуског јединства Ј.Ф. Головацког, који је негирао само постојање Украјинаца као посебног народа, савремена украјинска „историјска наука“ бележи као истакнуту личност украјинског националног покрета у Галицији.

Раздражен ставом руске либералне штампе, О. Мончаловски је писао да руски либерални публицисти „имају извесну неспремност да детаљније проучавају западнословенске земље и Црвену Русију... те понављају о њима ставове Пољака, Немаца, Мађара, француских новина... Руси, када говоре о западним Словенима, говоре о Чесима, као о Немцима, о Хрватима, као о Мађарима, о Бугарима, као о Грцима или чак као о Турцима... У руским либералним новинама може се видети да тамо пишу Пољаци Јермени, Немци, Јевреји, али Руса нема...”⁴⁹

У том погледу је вредно пажње да су представници галицијско-руске интелигенције који су емигрирали у Русију једногласно подржали како одлучне акције руских власти на сузбијању пољског устанка 1863-1864, тако и политику виљенског генерал-губернатора М.Н. Муравјова, усмерена на системску деполонизацију белоруско-литванских земаља. Поводом отварања споменика М.Н. Муравјову од руске заједнице у Виљну 1898. године, галичко-руски лидери који живе у Санкт Петербургу послали су телеграм подршке. „Староседиоци Галицијске Русије који сада живе у Санкт Петербургу, вођени осећањем посебног поштовања према незаборавном памћењу на дело грофа Михаила Николајевича Муравјова, клањају се до земље подножју споменика који му се сада подиже у своје име и у име отаџбине, која још увек преживљава све страхоте побуне, коју је тако храбро угушио велики руски делатник”⁵⁰, наводи се у телеграму руских Галичана.

Значајно је да је за шефа Виљенске археографске комисије, која је требало да „сложи античке акте и документе похрањене у Виљенском централном и другим архивима северозападних

48 Там же. С. 54.

49 *Мончаловский, О.* Литературное и политическое украинофильство. С. 11.

50 Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas (LVIA). F. 439. Ap. 1. B.Nr. 92. L. 40.

покрајина и објави научно најважније“,⁵¹ постављен емигрант из Галиције и истакнута личност галицијско-руског покрета, професор Лавовског универзитета Ј.Ф. Головацки. Управо је Ј. Ф. Головацком влада поверила важан политички и научни издавачки рад на територији северозападних покрајина, са циљем да покаже исконски руски карактер белоруских земаља и неоснованост пољских претензија на ове области.

* * *

Прогон представника галицијско-руског покрета у Галицији, који је почео након проглашења „новоерског програма” 1890. године, постао је својеврсна генерална проба за репресије великих размера које су се сручиле на галицијско-руски покрет након избијања Првог светског рата. Усвајање „новог програма” и накнадно продубљивање раскола између Руса Галиције и украјинофила постали су доказ коначног преласка украјинског покрета из његове „етнографско-књижевне” фазе на политичке релације које су пажљиво припремали Беч и пољска управа Галиције.

Међутим, чак и након пораза галицко-руског покрета, као резултат геноцида који су покренуле аустроугарске власти током Првог светског рата, успео је да оживи и настави своје деловање у крајње неповољним условима међуратне Пољске. При томе је популаризација руске „високе“ културе и књижевности била главна делатност руских Галичана. Године 1937. галицко-руска јавност је прославила стогодишњицу смрти А.С. Пушкина. У зборнику који је у част овог догађаја издала Галицко-руска Матица у Лавову, речено је: „Галицијска Русија не може ћутке прећи преко овог дива духа и мисли. Година 1937. је година Пушкина. Његово име би требало да се гласно чује у најудаљенијим селима Галицијске Русије... Геније Александра Сергејевича је имао велики утицај на целокупно дело Галицијске Русије... И.Н. Гушалевић, свештеник и професор гимназије у једној особи, популарни лирски песник и драматург у Галицијској Русији, био је Пушкинов најревноснији ученик...

51 LVIA. F. 596. Ap. 1. B.Nr. 70. L. 17.

И.Г. Наумович, свештеник-просветитељ Галицијске Русије стварао је из патриотских дела Пушкина своје метафоре...“.⁵²

Историја галицијско-руског покрета у XIX и почетка XX века сведочи о органској природи и укоренености општег руског идентитета и културе у Галицијској Русији, која је опстала све до средине двадесетог века, упркос дискриминацији и репресији аустријских власти, као и честим заборавима саме Русије. Успехе украјинског покрета у Галицији на почетку двадесетог века, познати галицијско-руски делатник С. Ј. Бендасјук објаснио је са два разлога - недостатком „одговарајућег отпора“ од стране самих Руса, али и „снажном подршком споља“. Истовремено, С. Ј. Бендасјук је скренуо пажњу на чињеницу да „наша руска заједница не чини скоро ништа у правцу ударања непријатеља најмоћнијим и најсигурнијим оружјем – руском културом...“.⁵³ Ове мисли галицијско-руског мислиоца нису изгубиле на актуелности ни данас.

С руског превела Татјана Вучинић-Маљевић

Kirill Shevchenko

HISTORY AS A TOOL OF SHAPING IDENTITY

History of Rus' in historical thoughts of Galician-Russian activists in XIX century

Resume

The characteristic feature of the Galician-Russian movement in Eastern Galicia during XIX century was the idea of All-Russian unity, based on a common historical past of all Russian lands, which dominated

52 Галицкая Русь Пушкину в 100-летнюю годовщину его смерти. Редактор В.Р. Ваврик. Львов: Издание Научно-литературного Общества Галицко-русская Матица, 1937. С. 4-9.

53 Бендасюк, С.Ю. Указ. соч. С. 4, 8.

among local intelligentsia. Galician-Russian public and political figure sempha sized that from the very beginning of its historical existence Galician lands starting from X century were part of the ancient Russian state. After Polish expansion into Galician Rus when Galician lands became part of Polish kingdom idea of unity with other Russian lands served as an effective tool of struggle against polonization and latinization of Galician Rusyns. Galician-Russian public and political figures stressed an enormous role played by the representatives of Little and Galician Rus in the process of cultural development of the medieval Moscow state during XVII century and in the process of formation of the Russian empire during XVIII century. Moreover, Russian “high culture”, represented by Russian literary language and Russian classic literature, which reached its peak in XIX century, was interpreted by Galician-Russian activists as a result of the common efforts of all branches of the Russian people including the natives of Great Russia and Little Russia. In the course of their cultural work Galician-Russian activists had to fight not only with the Ukrainophiles who denied all-Russian unity, but also with the Russian liberals who supported the Ukrainophiles.

Keywords: Galician Rus, Galician-Russian movement, History, Culture, Identity, All-Russian unity

ЛИТЕРАТУРА

Бендасюк, С.Ю. Историческое развитие украинского сепаратизма. Львов: Издание Русского общества молодежи, 1939.

Галицкая Русь Пушкину в 100-летнюю годовщину его смерти. Редактор В.Р. Ваврик. Львов: Издание Научно-литературного Общества Галицко-русская Матица, 1937.

Головацкий, Я. Заметки и дополнения к статьям г. Пыпина, напечатанным в Вестнике Европы за 1885 и 1886 годы. Вильна: типография А.Г. Сыркина, 1888.

Зубрицкий, Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. Перевод с польского Осипа Бодянского. Издание Императорского Общества истории и древностей российских. Москва: В университетской типографии, 1845.

Милошевић, З. О новом тумачењу политичке историје у Белорусији и Украјини // Политичка историја Словена. Између мита и стварности. Приредила Сања Шуљагић. Београд: Институт за политичке студије, 2019.

Милошевић, З., Ђурић, Ж. Црквена унија у Ердельском (Трансилванијском) Београду 1700. године и изградња идентитета Румуна // Православље и идентитет православних народа. Приредио Зоран Милошевић. Београд: Институт за политичке студије, 2019.

Мончаловскій, О. Главныя основы русской народности. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института. 1904. 132 с.

Мончаловскій, О. Литературное и политическое украинофильство. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института. 1898. 218 с.

Мончаловскій, О. Святая Русь. Львовъ: Из типографіи Ставропигійскаго Института, 1903. 97 с.

Пашаева, Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва: Имперская традиция, 2007. 185 с.

Прикарпатская Русь. Редактор-издатель Венедикт М. Площанский. Ч. 2. Львов: В типографии Ставропигийского Института, 1885.

Слово. Львов, 3(15) января 1884. № 1.

Слово. Львов, 10(22) января 1884. № 3.

Федевич, К. Украинцы и не только. Особенности национального самосознания украинцев Восточной Галиции в 1920-1930-е годы // Славяноведение. 2014. № 5. С. 3-12.

Шевченко, К. Од уније до православља: духовна еволуција архимандрита Владимира Терлецког // Светост и дух времена. Приредио Зоран Милошевић. Београд: Институт за политичке студије, 2021.

Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas (LVIA). F. 439. Ap. 1. B.Nr. 92. L. 40.

LVIA. F. 596. Ap. 1. B.Nr. 70. L. 17.

Miller, A. The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century. Budapest – New York: Central European University Press, 2003. 282 p.